BİR FELSEFE DİLİ OLARAK TÜRKÇENİN İMKÂNLARI ÜZERİNE*

On The Possibilities Of Turkish As A Philosophy Language

TAŞDELEN, Vefa[1]

Özet

Her felsefe, bir dilin felsefesidir; bir dile ait felsefedir; bir dil üzerinden ve bir dilin imkânları ile ortaya çıkar. Bir dilin sahip olduğu felsefî ifade gücü, filozof, edebiyatçı, şair, din ve bilim adamlarının eserlerinde kendini sergiler. Ama o dilin felsefesini, dünya görüşünü oluşturan, o dille kendilerini, evreni ve hayatı anlamlandıran halkın otantik katkılarını da unutmamak gerekir; zira dili yaşayan ve yaşatan onlardır. Türkçenin ihtiva ettiği felsefî ifade imkânı, kendisini konuşan halkların oluşturduğu anonim bir imkândır. Her dilin içinden bir zihniyet bakar. Dilin içindeki zihniyet, o dili konuşan halkın zihniyetidir. Türkçe varlığa, insana, dünyaya kendisini konuşan ve işleyen halkların zihniyeti ile bakar. Eğer "İngiliz felsefesi", "Fransız felsefesi", "Alman felsefesi", "İtalyan felsefesi", "İspanyol felsefesi" gibi bir "Türk felsefesi"nden söz edilecekse, Türkçe, bu adlandırmanın en önemli gerekçesini oluşturacaktır. Dil, her zaman biyolojiden çok zihniyet, fizikten çok ruh, dıştan çok içtir. Dil bir zihniyettir, bir dünya görüşüdür, bir düşünme ve algılama biçimidir. Dünyanın ve hayatın, her dilde farklı bir resmi vardır. "Türk felsefesi" ifadesi de biyolojik bir unsurda değil, duruma göre pek çok kültürden, farklı dil yapılarından katkılar alan, farklı duyuş ve algılayış biçimleriyle kendini zenginleştiren Türkçede kaynağını bulur. İngilizcenin, Fransızcanın, Almancanın olduğu gibi, Türkçenin de bir kültür dili olarak kullanım alanı etnik bir tanımla sınırlı değildir; onu köken olarak Türk olmayan kişiler de kullanıp kendisiyle düşünce ve sanat eserleri üretebilirler. Türk felsefesinin imkânı olarak görebileceğimiz Türkçe, bir kültür dili olarak alındığında Türk felsefesi ifadesi de gerekçesine kavuşmuş olur. Bu durumda "Türk felsefesi" ile "Türkçe felsefe" özdeşleşir; gerektiğinde birbirinin yerine kullanılabilir hâle gelirler.

Dil, bir dünya görüşüdür, bir zihniyet biçimidir. Bir varlık ve zaman algısıdır. Bir insan anlayışıdır, bir güzellik duygusudur. Bir yaşama bilgisidir. Dildeki potansiyel, felsefe yapma eylemine doğrudan katılır. Bir kültürün felsefe imkânı, o kültür dilinin ifade imkânlarında içerilmiş hâlde bulunur. Buradan hareketle söylersek, Türkiye'de felsefe yapmanın en önemli imkânlarından biri, Türkçedir; Türkçenin sahip olduğu birikim, potansiyel ve ifade imkânıdır. Türkçenin gramer ve dil yapısı anlamında felsefe yapma eylemine engel oluşturacağını düşünmemek gerekir. İçerik anlamında, ifade gücü ve kelime yapısı açısından da yeterli zenginliktedir. Aristoteles'i, Platon'u, Kant'ı, Heidegger'i kendi ifade imkânları arasına katabilmiş bir dil, kendisiyle özgün felsefeler de yapılabilecek bir dil demektir. Öyleyse sorun nedir? Sorun, Türkçede felsefe yapma geleneğinin canlı olmaması, bu yönde hayatiyeti olan bir kültür ve birikimin sağlanamamasıdır. Bu da kültürle, zihniyet biçimiyle, kişisel çaba ve yaratıcılıkla ilgili bir sorundur. Zira felsefe, toplumdan katkı alsa da toplum olarak yapılan bir etkinlik değildir; her adımda bireysel çaba ve yaratıcılığı gerektirir. Bu bireysel tecrübeler, dile ve kültüre bir katkı ve birikim olarak yansır. Bu noktada şunu söyleyebiliriz: Türkçenin, kendisiyle felsefe yapmak için, daha fazla ifade imkânına, daha farklı bir gramer yapısına değil, bir felsefe kültürü ve birikimi oluşturabilecek daha fazla özgün çabaya ihtiyacı vardır.

Türkçenin felsefe yapma konusundaki en büyük sorunu, ifade imkânlarındaki eksiklik ve sınırlılık değil, bu imkânları arayacak, deneyecek, kullanacak ve geliştirecek, onu diğer dillerde yapılan felsefelerle kaynaştıracak/karşılaştıracak yaratıcı çabalardan yoksun oluşudur. Hiçbir dil kendiliğinden, kendi doğal

* Yazının ilk hali için bkz: Taşdelen, V. (2011). Bir Felsefe Dili Olarak Türkçe, *Temrin*, 40, ss. 12-22.

[1] Prof. Dr., Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü. E-mail: vefatasdelen1@gmail.com

gelişim süreci içinde felsefî bir dil hâline gelmez. Zira felsefî dil, kurulan, oluşturulan, yapılan bir dildir. Ona felsefî dil olma özelliğini kazandıran şey, kendisiyle yapılan felsefelerdir. Bir dilde ne kadar çok felsefî çalışma yapılırsa, o kadar felsefî bir derinlik, yeterlilik ve ifade imkânı kazanır. Kendini tümüyle Batı felsefesinin bir uzantısı olarak kurmak isteyen bir felsefî çaba, akademik ilginin ötesine geçmez, kendi dilinin sahih imkânlarından yeterli derecede yararlanmış sayılmaz. Özgün bir felsefî çaba, kendi yaşam dünyasının verilerinden yararlanmayı bilir. Bir dilin felsefe yapma imkânı, o dilde açılmış felsefe yollarında, üretilmiş felsefelerde bulunur. Türkçe de en büyük felsefe imkânını, ifade imkânlarını deneyen yaratıcı çabalarda ve bu dilde yapılmış felsefelerde bulunur. "Bizde felsefe yoktur" ifadesi, geçmişe yönelik bir suçlamadır. Bu belki rahatlatıcı bir ifade gibi görünebilir; ama unutulmamalı ki bugün de yarının geçmişidir. "Geleneğimizde felsefe yoktur" ifadesi, bugün, burada yaşayan bireyleri felsefe yapma sorumluluğundan kurtarmaz. Şunu açıklıkla söyleyebiliriz: Türkçenin ifade imkânları içinde mutlaka bir söylem biçimi, kendisine uygun felsefe yolları vardır. Önemli olan, bu söylem biçimini ortaya çıkaracak çabalara girişebilmek, geleneğin kılcal damarlarını canlandıracak denemelerde bulunabilmektir. Dil bir enstrümandır, her enstrüman gibi o da kendisini kullananların yaratıcılığına ihtiyaç duyar. Kültürümüzdeki felsefî yetersizliği, Türkçenin yetersizliğine bağlamak kolaycılık olur; bu tutum kişisel yaratıcılık üzerinde varlık kazanmış olan felsefenin doğası ile bağdaşmaz. Daha on birinci yüzyılda Yusuf Has Hacib'i, on üçüncü yüzyılda Yunus Emre'yi çıkarabilen bir Türkçenin, kendisinden büyük filozoflar çıkarmasını da beklemek gerekir.

Anahtar Sözcükler: Dil, felsefe, Türkçe, felsefe geleneği.

Each philosophy emerges through a language and through the possibilities of a language; it is the philosophy of a language and the philosophy of a language. The philosophical expression power of a language exhibits itself in the works of philosophers, writers, poets, religions and scientists. However, the philosophy of that language, the world view, that language themselves, the universe and the people who make sense of the life of the authentic contributions of the people should not be forgotten; because they live and live the language. The philosophical expression of Turkish is an anonymous opportunity formed by the peoples speaking it. It looks at a mentality from within each language. The mentality in language is the mentality of the people who speak that language. Turkish looks at the existence, the human being and the world through the mentality of the people who speak and process it. If Turkish philosophy, such as English philosophy, French philosophy, German philosophy, Italian philosophy, Spanish philosophy, will be mentioned, Turkish will be the most important reason for this naming. Language is always the mindset rather than biology, soul rather than physics, much more than external. Language is a mentality, a world view, a way of thinking and perception. There is a different picture of the world and life, in every language. The expression of Turkish philosophy finds its source in Turkish, which enriches itself with different senses and perceptions, taking part in many cultures, different language structures, rather than a biological element. The use of Turkish as a cultural language is not limited to an ethnic definition, as is the case in English, French and German; they can use her non - Turkish origins to produce thoughts and works of art. When the Turkish language, which we can see as the possibility of Turkish philosophy, is taken as a language of culture, the expression of Turkish philosophy becomes justified. In this case, Turkish philosophy is identified with Turkish philosophy; they become interchangeable when necessary. In this case, Turkish philosophy is identified with philosophy in Turkish; they become interchangeable when necessary.

Language is a world view, a form of mindset. It is a perception of being and time. It is a human understanding, a sense of beauty. It's a knowledge of life. Potential in language take part in the act of philosophy. The philosophy of a culture is contained in the possibilities of expression of that language. Here we say move, one of the most important opportunities of doing philosophy in Turkey is Turkish. It should not be considered that Turkish will hamper the act of philosophy in terms of grammar and language structure. In terms of content, it is also rich enough in terms of expression power and word structure. A language that can add Aristotle, Plato, Kant, Heidegger to its own possibility of expression, can be made with the original philosophies. So what's the matter? This is a problem with culture, mindset, personal effort and creativity. Because philosophy is not an activity that is made as a society even if it takes a contribution from the society; each step requires individual effort and creativity. These individual experiences are reflected in the language and culture as a contribution and accumulation. At this point, we can say: To make philosophy with Turkish, there is a need for more original interventions that can create a culture and accumulation of philosophy rather than a different grammar structure.

The biggest problem of Turkish language in terms philosophy is not the lack and limitation of the possibilities of expression, but the lack of creative efforts to search, try, use and develop these opportunities and to integrate / compare it with the philosophies in other languages. No language spontaneously becomes a philosophical language in its natural development process. Because philosophical language is established, formed and created by philosophers. What brought its the distinction of being a philosophical language is the philosophies that carried out with its. The more philosophical work is done in a language is the more philosophical depth, proficiency and expression opportunity for its. A philosophical endeavour to establish itself entirely as an extension of Western philosophy does not go beyond academic interest, and does not sufficiently benefit from the authentic possibilities of its own language. An original philosophical endeavour to benefit from the data of his own world of life. The possibility of philosophizing in a language can be found in philosophies in that language and its philosophical paths. In Turkish, he has the greatest philosophy opportunity, creative efforts that try to express the possibilities of expression and philosophies made in this language. In Turkish, the greatest philosophical opportunity is the creative efforts that try to express the possibilities of philosophical expression, and philosophies made in this language. The expression "We have no philosophy" is an accusation against the past. This may seem like a comforting expression; but it should not be forgotten that today is the past of tomorrow. There is no philosophy in our tradition, today, it does not save individuals living here from the responsibility to philosophize. We can clearly say that there is a form of discourse within the possibilities of expression of Turkish and there are appropriate ways of philosophy. What is important is to be able to engage in efforts to bring about this form of discourse and to make attempts to revive the capillaries of tradition. Language is an instrument, like any instrument, it needs creativity of its users. It is easy to link the philosophical incompetence in our culture to the inadequacy of Turkish; this attitude is incompatible with the nature of philosophy, which has been acquired over personal creativity. From Turkish, in which brought out Yusuf Khass Hajib in eleven century and Yunus Emre in thirteen, today we should also expect to bring out great philosophers.

Key Words: Language, philosophy, Turkish, tradition of philosophy.

Giriş

Öncelikle söylemek gerekir ki, felsefe kendisini tümüyle dil alanında kuran, dil alanında üreten bir etkinliktir. Her felsefe bir dil üzerinden ve bir dilin imkânları ile ortaya çıkar. Zira felsefe doğrudan gerçekle değil, gerçeğin zihindeki yapısıyla ilgilenir daha çok; varlığı dil alanında kurmaya ve kavramaya çalışır. Onun, dilin dışında bir varlık alanı yoktur. Bu nedenle felsefe yapmak, yapılmış felsefelerle ilgilenmek, tümüyle bir dilin imkânları üzerinden gerçekleşir. Bir dilin felsefe yapma imkânı, o dilin varlığı, bilgiyi ve insanı ifade etme imkânı demektir; o dili konuşan insanların varlığı algılama tarzındaki genişlik, zenginlik ve yeterlilik düzeyi demektir. Varlığı ifade etmek; varlığı dil alanında yeniden kurmak, varlığa nüfuz etmek demektir. Nusret Hızır, bir dildeki felsefe yapma potansiyelinin, felsefe yapma edimine katılmasını şu şekilde dile getirir: "Felsefe bir dildir. […] Nerede bir dil varsa felsefe oraya gelir ve o dil üzerinden etkinliğini sürdürür" (Hızır, 1985: 17, 19). Aynı bağıntı Kenan Gürsoy tarafından da kurulur: "Dil felsefeyi sadece taşımaz, felsefe sadece onunla ve onda vardır. Felsefe etkinliğimin sınırları dilimin sınırları, felsefede ulaştığım nüanslar dilde farkına varılan nüanslardır" (Gürsoy, 2006: 23).

Dil, yapay bir düzenek değil, doğal bir oluşumdur; bir yaşantı ve varoluş ürünüdür. Bu nedenle tarihi karanlık dönemlere değin geri gider. Zaman içindeki evriminde, hayattan kendine uyan ne varsa alır, kendine uymayan ne varsa atar. Dil, bir milletin kendisinden çıktığı, kendisiyle yaşadığı, kendisiyle anladığı, kendisiyle gördüğü, kendisiyle kendisini inşa ettiği ve sonunda bir bilinç olarak kendisine döndüğü, kendini kendisine kattığı temel aygıttır. Sıradan bir aygıt değil, her aygıtın kendisiyle kendisini anlamlandırdığı, kendisiyle kendisini kurduğu, kendisiyle kendisini var kıldığı bir aygıttır. Bu toplumsal aygıtlar kendilerini dille ifade ederler, ama bu arada kendilerini de dile katarlar. Böylece dil, farklı kanallardan beslenen bir ifade gücüdür; anlamanın, bilmenin, kavramanın ve yeniden düzenlemenin bir aracıdır.

Dil, bir dünya görüşüdür, bir zihniyet biçimidir, bir varlık ve zaman tasavvurudur, bir insan anlayışıdır, bir güzellik duygusudur, bir yaşama bilgisidir. Hayatı, dostluğu, hüznü ve sevinci üretme geleneğidir. Bir potansiyeldir. Onun içinde asırlardan beri oluşa gelen bir dünya görüşü vardır. Tarihin derinliklerinden süzülüp gelen bir tecrübe vardır. Bir ulusun dili, o ulusun aklı ve hafızasıdır; insanı, Tanrı ve evren bilmecesini düşünme, anlama ve algılama potansiyelidir. Dil demek, insanlığın tecrübesi,

yaratıcılığı, hayat öyküsü demektir. Bu açıdan bakıldığında, dil, sadece belirli bir yönü değil, yönleri taşır içinde, insan denilen cumhuriyetin tüm çeşitliliğini taşır. Bir tarihin, bir uygarlığın, bir çevrenin, bir coğrafyanın renklerini ve kokularını taşır. Yeni dil diye bir şey yoktur; yeni dil demek çılgınlık demektir; anlamsızlık, yönsüzlük, köksüzlük demektir. Dil, birdenbire değişmez, birdenbire gelişmez. Dil üzerindeki ani, sert ve kasıtlı tasarruflar, belirli bir süre hafızayı baskı altına alsa da o çok geçmeden daha güçlü bir şekilde yeniden doğal akışına kavuşur; yapay müdahaleleri kabul etmez.

Sözcüklerin içindeki özgün anlam ve algı biçimleri, felsefe yapmanın imkânını da oluşturur. Çeviri dil, bir dilin anlam alanlarının, farklı dillerden yapılan çevirilerle yeniden tanımlanması, kavramlara yeniden içerik kazandırılması demektir. Çeviri dille, belli ölçüde felsefe bilgileri aktarılıp öğretilebilse de felsefe yapma konusunda aynı verimliliği göstermek mümkün olmaz. Bir dildeki sözcük dağarcığı, o dilin ait olduğu zihinsel yapının kendi malıdır, zihnin kendisidir. Zihin, ancak kendi gereçleriyle iyi düşünebilir, yaratıcılık gösterebilir, sahih ve özgün bir tutum ortaya koyabilir. Bir dilin felsefe yapma imkânı, o dilin ifade imkânlarında içerilmiş halde bulunur.

Daha önce yayınladığımız bir makalede, Türkiye'de felsefe yapmanın en önemli imkânlarından birinin Türkçe olduğunu söylemiş ve şunları ilave etmiştik: "Felsefenin aracı dildir. Sayılarla, formüllerle felsefe yapılmaz, çeviri ve yapay dil denemeleriyle de felsefe yapılmaz; kılcal damarlarına değin bir kültürün, bir geleneğin, kendine özgü duyuş ve yaşantıların sızdığı sözcüklerle felsefe yapılır. Filozof, düşüncelerini, bir dile ait kelimelerin ifade gücüne emanet eder" (Taşdelen, 11-12). Şimdi yazmaya çalıştığımız bu makalede ise "bir felsefe dili olarak Türkçenin İmkânları"nın neler olduğu sorusuna cevap aranacaktır. Sormak istediğimiz soru şudur: Türkçenin, bir felsefe dili olma yolunda, kendisiyle felsefe yapılan bir dil hâline gelebilmesi için sahip olduğu imkân ve potansiyel nedir? Böyle bir imkân ve potansiyelden söz edilebilir mi?

1. Bir Felsefe Dili Olarak Türkçe

Bir felsefe dili olarak tarihçesine baktığımızda, Türkçenin, on ve on birinci yüzyıllarla birlikte bu yönde bir derinlik kazanmaya başladığını söyleyebiliriz. Bu dönem, Türk siyasi tarihi açısından olduğu kadar (Anadolu'ya girişler, Malazgirt zaferi ile birlikte hız kazanmıştır) Türkçe açısından da verimli bir yüzyıl olmuştur. Bu dönemde üç önemli kültür hareketiyle karşılaşırız. Bunlardan biri *Dede Korkut Hikâyeleri'nin* ortaya çıkması ve yaygınlaşması (çünkü onlar daha çok Anadolu'daki fetih hareketlerini anlatan hikâyeleridir), Yusuf Has Hacib'in yazdığı *Kutadgu Bilig* ve Kaşgarlı Mahmut'un kaleme aldığı *Divanü Lügat-it-Türk*'tür. Türk kültür tarihine ait bu üç kıymetli eser Türkçenin ifade imkânlarının örneklenmesi açısından önemlidir. Bu dönemde Türkçenin gerek söz dağarcığı, gerek gramer yapısı, gerekse öğretimine ilişkin yirminin üzerinde kitap yazıldıysa da bunlardan pek azı günümüze kalabilmiştir (Bkz. Atalay, 1998: VIII). Bir dilin kelime dağarcığını, anlam dünyasını ve ifade imkânlarını oluşturan, o kültürü ortaya çıkaran toplumun maddi ve manevi yaşama biçimidir. Bu yaşama biçimi inanışlardan, adetlerden, geliştirildiği ortamlardır. Göçebe toplumların dillerinde göçebe yaşam biçimine, tarım toplumlarında tarıma, hayvancılığın baskın olduğu toplumlarda hayvancılığa, şehirli toplumlarda şehir kültürüne ilişkin söz yapılarının baskın olduğu görülebilir. Bu bakış açısından söylersek, Türklerin göçebe toplumu olmaktan çıkıp toprağa bağlanmaları Anadolu'ya girişleri ile başlamış, Türkçenin düşünceyi ve sanatı içerecek şekilde bir kültür dili hâline gelmesi de daha çok bu dönemde olmuştur. Türkçenin düşünce, edebiyat ve sanat imkânını yansıtan, yukarıda adını zikrettiğimiz eserlerin üretilmesiyle Türklerin Anadolu'ya girişinin aynı dönemde gerçekleşmesi bir rastlantı olmamalı. Bu eserler, coğrafi yurt arayışına, kültürel anlamda yurt arayışının da eşlik ettiğini gösterir. Daha başlangıcından beri, Anadolu'nun fethine, bir fikir ve düşünce de eşlik etmiş; ister istemez "Bu topraklarda kim olmalıyız?", "Nasıl bir kültür ve uygarlık oluşturmalıyız?" sorularına da cevap aranmıştır. Bu açıdan söylersek, Türkçe, daha Türklerin Müslüman oluşundan itibaren, bu sorulara cevap verebilecek şekilde bir dönüşüm geçirmiştir. Bu dönüşüm, sadece temasta olduğu din dilinden yeni kelimeler almak şeklinde olmamış, alınan yeni kelimelerle birlikte yeni bir dünya görüşü, yeni bir hayat anlayışı, yeni bir zihniyet yapısı da kazanılmıştır. İslam dininin varlık, insan ve Tanrı algısı da yeni sözcüklerle Türkçenin zihniyet yapısına taşınmıştır. Daha Selçuklular döneminden itibaren Kur'an çevirileri, Tanrı'nın sıfatlarının Türkçeleştirilmesi gibi çabalarla, Türkçe, metafizik ve teolojik bir içerim kazanmıştır. İnanış biçimlerinin edebiyat, felsefe ve bilim dilinin oluşmasındaki etkileri inkâr edilemez. İnanç, sözcüklerin içerik kazanmasına etki eden önemli unsurlardan biridir. Gökalp, bu koşutluğu şu şekilde kurar: "Bir millette önce dinî kitaplar yazılır; sonra ahlâk, hukuk, edebiyat, ilim, felsefe gibi marifet şubeleri dinden ayrılıp müstakil hâle geldikçe bunlara ait kitaplar da yazılmaya başlar" (Gökalp, 1977: 12).

Türkçe, bir felsefe dili olarak Daha *Divanü Lûgat'it-Türk* ve *Kutadgu Bilig*'de kültürel bir birikim ortaya koymuş, bin yılların yaşam deneyimi, ifade ve anlam gücü bu eserlerde berraklaşmıştır. Bu şekilde bir insan, dünya ve hayat tasavvuru ortaya çıkmış; çok geçmeden, dilin ifade gücü, iki bilgenin şahsında örneklenmiştir. Bunlardan biri Uygur bilgelerinden, "Burkan" (*Budizm*) geleneği içinde yer alan Vapşı Bakşı'dır (Duralı, 2006: 113-114). O, *Gönlün Aslını Öğreten Metin* (*Hsin Tözin Okıdtacı Nom*)'de "ben", "dil", "bilinç", "iç-ben", "varlık", "içsel yaşantı" kavramlarıyla evrenin bilinç merkezli algılanışını, öznel deneyimi öne çıkaran bir ifade biçimi ile dile getirirken, bu kavramlarla çağdaş felsefenin yönelimini yansıtabilecek bir tutum da sergilemiş olur. Benzer bir duyarlılık, aynı dönemde, bir Anadolu dervişinin, Yunus Emre'nin şiirlerinde de sesini duyurur. Onun duru sesi, Türkçedeki yalın anlatımın bile, ifade biçimi açısından ne kadar derin ve güçlü bir anlama kavuşabileceğini gösterir. Onun "insan", "sevgi", "içtenlik", "iç-ben", "bağlanma", "iman", "özveri", "ölüm" anlayışı birçok filozofta görülen algılayış biçimlerini anımsatır. Yunus'un şahsında daha on üçüncü yüzyılda ortaya çıkan bu örnek, "derin düşünmenin ancak zengin bir dille olacağı" (Öner, 2009: 97) gerçeği de göz önüne alındığında, Türkçenin ifade gücünü örneklemesi açısından önemlidir.

Bu açık örnek karşısında insan şunu düşünmeden edemez: Türklerin felsefedeki verimsizliği aslında Türkçenin ifade imkânlarının yetersizliğinden değil, özgün girişimlerin azlığından kaynaklanır. Türkçe, iyi ve yaratıcı bir tarzda kullanıldığında güçlü eserler verebilecek bir dildir. Yunus Emre ve Fuzûli bunun en güzel örnekleridir. Fuzûli kendi ustalığını öne çıkararak, "bazıları Türkçenin diken gibi sert, şiir söylemeye de elverişsiz bir dil olduğunu söyler; ben o dikenden güller çıkaracağım" diyerek Türkçenin ifade gücüne, yine Türkçenin ifade gücünü örnekleyen bir söyleyişle işaret eder.[2] Felsefî üretimdeki yetersizliği eğitimdeki yetersizliğe ve gelenek yoksunluğuna bağlamak daha gerçekçi bir yaklaşım olur. Buna bir de eğitimsizliğin çoğalttığı taassup ve dar görüşlülük eklendiğinde, felsefenin üzerinde yeşerip boy vereceği toprak: bilgi, kültür, sanat ve özgürlük ortamı büsbütün verimliliğini yitirmiş olur. Türkçenin daha on üçüncü yüzyılda, Yunus'un şahsında ulaştığı görkemin şiirden düzyazıya doğru ilerleyerek gelişmesi beklenirdi; bu gelişmenin sağlanamaması, Türkçe açısından kayıp olmuştur.

Türkçenin bir felsefe dili olarak ele alınışı, Osmanlının son dönemlerine rastladığı söylenebilir. Bu, oldukça gecikmiş bir dikkattir. Rıza Tevfik, felsefe yapma konusundaki eksikliğimizi, "lisan-ı ilmiyemizin" ihmal edilmiş olmasına bağlar (Rıza Tevfik, Mukaddime). Bu dönemde, bilim ve felsefe dilinin kuramsal zemini sorgulanmış, felsefe sözlüğü yazma çalışmaları yapılmıştır. *Kamus-ı Felâsife* bu çabaların ürünlerinden biridir. Tanzimat ve meşrutiyet dönemlerinde başlayan çeviri hareketleri, Avrupa'daki felsefe ve düşünce hareketlerinin yansımaları, sonunda bir bilim ve felsefe dili arayışına dönüşmüş, bu konuda kurullar oluşturulmuş, sözlük çalışmalarına başlanmıştır. Bu konuda Rıza Tevfik, Baha Tevfik, Babanzade Ahmet gibi isimlerin öncü çalışmalarından söz etmek mümkündür. Bir felsefe dili olarak Türkçenin Arapça, Farsça ve Avrupa dillerinden ne kadar ve ne şekilde yararlanması gerektiği hususu, felsefe dili üzerinde çalışan kişiler tarafından tartışılmıştır. Darülfünunda "felsefe ıstılahlarını tayin ve tesbit etmek üzere" teşekkül ettirilen encümen, ıstılahların Batı dillerinden mi, Arapçadan mı, yoksa halk dilinden mi alınması gerektiği konusunda tartışmalar yapmıştır. Ziya Gökalp *Türkçülüğün Esasları*'nda, yazı diliyle konuşma dilinin birleştirilmesi, halkın kullandığı dil ile felsefe dilinin de ayrılması gerektiğini düşünür; "halkın kullandığı tabirleri, ilim kabul edemez" der (Gökalp, 2008: 111). *Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak* adlı kitabında da Türkçe terimleri Türkçe kelimelerden yapmanın daha uygun olacağını, bunun mümkün olmaması durumunda ise Fransızca ya da Rusça yerine Arapça ve Acemce terimlerin tercih edilmesi gerektiğini söyler. Bu şekilde "ümmet birliği"nin sağlanabileceğini, Orta Asya başta olmak üzere dünyanın diğer bölgelerlinde yaşayan Tük ve Müslüman toplumlarla iletişimin sağlanabileceğini düşünür. "Lisanımızın mana yönüyle muasırlaşması, terim (*ıstılah*) yönüyle İslamlaşması, kelime ve gramer açısından Türkleşmesi" gerektiğini söyler. Görüşlerini şu şekilde özetler: "Yeni kavramlar" asrın, "ıstılahlar" ümmetin, "kelimeler" milletin natıkasıdır (Gökalp, 1977: 19-29). *Türkçülüğün Esasları*'nda, bu tutumunda, "tasfiyeci" olarak nitelendirilebilecek bir şekilde bazı değişikliklere gider. Istılah ve yeni manalar için, yukarıda belirttiğimiz görüşüyle çelişecek şekilde "halk diline" müracaat edilmesi gerektiğini, halk dilinde karşılığı olan Arapça ve Farsça kelimelerin atılması, karşılığı olmayanların ise muhafaza edilmesi gerektiğini söyler (Gökalp, 2008: 128 – 130). Bu konuda görüş bildiren kişilerden birisi olan Babanzade Ahmet Naim Bey de tıpkı Gökalp

[2] *"Ol sebebden fârisi lafz ile çohdur nazm kim / Nazm-i nâzük türk lafziyle iyen düşvâr olur / Lehce-i türki kabul-i nazm ü terkib itmeyüb / Ekser-i elfazı nâ-merbût u nâ-hemvâr olur / Mende tevfik olsa bû düşvârı âsân eylerem / Nev-bahâr olgaç tikenden berg-i gül izhâr olur"* (Fuzûli, 1958: 481).

gibi ilim ve felsefe dili ile halkın kullandığı dilin (*lisan-ı avam*) birbirinden ayrılması gerektiği konusu üzerinde durur. Ona göre de "lisan-ı avam, ilmî ıstılahlar için delil olmaz" (Kara, 84-85).

Bir felsefe dili olarak Türkçenin günümüzdeki durumu nedir? Çeviri ve telif eserler sayesinde Türkçenin, felsefe dili olma yolunda önemli bir birikim sağladığını söyleyebiliriz. Bununla birlikte, "felsefe metni" niteliği taşıyabilecek özgün eserlerin belirgin biçimde ortaya çıkmadığını da ifade etmek gerekir. Felsefî bilgileri aktarmayı ve öğretmeyi amaçlayan kitaplarla, Batı felsefesinden yapılan çeviriler sonucunda Türkçe felsefî açıdan belirli bir ifade gücü kazanmıştır. Terimler konusunda görülen yabancı dil ağırlığı, Türkçenin kendi yapı ve gramer imkânları içinden türetilen kelimelerle aza indirilmiş, bu konuda önemli bir mesafe kat edilmiştir. Yine de şunu söylemek doğru görünüyor: Türkçe bir felsefe dili olarak henüz gelişimini tamamlamamış, zaman zaman siyasi, ideolojik etkilere maruz kalarak kırılmalara uğramış, bir eğitim ve çeviri dili olmanın ötesinde kendisiyle felsefe yapılan, özgün eserler üretilen bir dil hâline dönüşememiştir. Oysa felsefe dili demek, sadece felsefe açısından potansiyel dil değil, asıl kendisiyle felsefe yapılan dil de demektir. Türkçenin eksikliği, sahip olduğu potansiyelin bir yaklaşım ve tutum oluşturacak şekilde felsefeye dönüştürülememesi, yaratıcı bir çaba ile aktif hâle getirilememesidir. Türkçenin felsefe yapma açısından taşıdığı potansiyeli, biçim ve içerik açısından ele alabiliriz.

2. Türkçenin Biçimsel İmkânları

Biçimsel açıdan bakıldığında, Türkçenin bilim ve felsefe dili olma konusunda bazı güçlükleri vardır. Bunlardan en çok üzerinde durulanı, "önek" (*prefix*) meselesidir. Türkçe, yapı bakımından önek alan bir dil değildir. Onun çekimleri ve anlam durumları "sonek"le yapılmaktadır. Bu konuya ilk değinenlerden biri olan Rıza Tevfik, düşünce üretme konusunda Türkçenin yapısıyla önek meselesi arasındaki ilgiyi şu şekilde kurar: "Frenkçede "in, im, dé, re, anti, con, supra, méta, hypo, ortho, hyper, ultra, aper, super" ve daha bu gibi birçok edevatı bir kelimenin baş tarafına vidalamakla bir değil, bir silsile-i ıstılahat yapılabilir. […] Frenkçede kelimat-ı ıstılahiye bir aile, hatta bir kabile teşkil eder, bizde serseri efrad gibi kalır" der (Rıza Tevfik: Mukaddime). Aynı durum İngilizce ve Almanca için de geçerlidir. "Anti-", "bi-", "co-" "dis-", "in-", "inter-", "mis-", "re-", "sur-" gibi otuz civarında önekle, İngilizce farklı anlam biçimleri türetmeye uygundur. Almanca da "un-", "ur-", "erz-" gibi isme, "be-", "er-", "ent-", "emp-", ver-", zer-" gibi file, "ge-", ve "miss-" gibi hem isme, hem fiile, hem de sıfatlara takılabilen önekleriyle güçlü bir ifade imkânı sunar. Türkçenin önek almayan bir gramer yapısına sahip oluşu, ifade imkânı açısından eksiklik olarak görülebilir; ancak yine de farklı dillerde önekle türetilmiş kelimeleri karşılayacak anlam birimlerinin olduğunu unutmamak gerekir.

Hint-Avrupa dillerinde fiil kökleri çekilerek farklı anlam yapıları oluşturmak, anlam farklılaşmaları yaratacak çekimler yapmak, bu şekilde yeni kelimeler elde etmek mümkündür. Fransızca, Almanca, Arapça çekimli dillere örnek olarak gösterilebilir. Bu dillerde, çekim esnasında bazen kelimenin kökü bile değişebilmektedir. Türkçede kökler hiçbir şekilde değişmez, sadece çeşitli sonekler alarak farklı anlam biçimleri oluşturulabilir. Bu açıdan bakıldığında, Türkçe, farklı ifade imkânları sunabilecek denli esnek bir dil değildir; ancak bu dili ana dili olarak konuşan kişilerin zihinleri bu dilsel yapı içinde düşünmeye, hayal kurmaya; evren, toplum ve kendi varlıkları ile bu dil üzerinden iletişim kurmaya alışmıştır. Bu nedenle çekimli ve önekli dillerde olduğu şekliyle farklı anlam ve ifade imkânlarından yoksun oluşu bir eksiklik olsa da bu durum Türkçe konuşan insanların felsefî üretime katılabilmeleri açısından ciddi bir engel teşkil etmez.

Alman dilinde iki, üç, hatta daha fazla kelime peş peşe sıralanarak yeni anlam yapıları oluşturulabilmektedir. Türkçede bu tür uygulamalar yaygın olmamasına karşın, yine de güzel örneklerine rastlanabilmektedir: Öz-bilinç, has-bahçe, ateş-tuğla, güzel-yurt, mümkün-varlık, ak-sakal, saf-insan gibi örneklerde görüleceği üzere çoğu kez sıfat-isim, kimi zaman da isim-isim şeklinde özgün anlam yapıları ortaya konabilmektedir. Öyle görünüyor ki, biçimsel ya da yapısal ifade imkânı açısından, Türkçenin felsefeye en yatkın olduğu alan burasıdır. Heidegger, Almancanın, farklı sözcükleri bir araya getirerek yeni anlam yapıları oluşturabilme gücünden en çok, belki haddinden hazla yararlanmış bir filozoftur.[3] Bu yüzden olmalı ki felsefe ve filoloji eğitimi almış bir Alman bile onun eserlerinin ilk önce Almancaya

[3] Onun *Varlık ve Zaman*'da, "varoluş" kavramını merkeze alarak yaptığı çözümlemeler çerçevesinde sadece varlık türlerini ifade etmek için kullandığı yeni ifade biçimlerinden bazıları şu şunlardır: "orada-varlık" (*Dasein*), "sona-doğru-varlık" (*Sein-zum-Ende*), "ölüme-doğru-varlık" (*Sein-zum-Tod*), "dünya-içinde-varlık" (*in-der-Welt-Sein*), "içinde-varlık" (*in-Sein*), "birlikte-varlık" (*mitsein*), "el-altında-bulunuş" (*zuhandenheit*), el-önünde-varlık (*Vorhandensein*), Kendi-dışında-varlık (*Aussersichsein*), vb. (Heidegger, 1967).

çevrilmesi gerektiğinden söz edebilmektedir. Bu durum, onun Alman dilinin ifade imkânlarını ne kadar yokladığını gösterir. Türkçede de özgün söyleyişlere ulaşabilmek için, Türkçenin gramer ve söyleyiş imkânları içinde yeni tarzlar denenebilir. Felsefede yaratıcılık, salt dille ilgili bir durum değil, asıl dilin sınırlarının yoklanması ve imkânlarının denenmesi ile ilgili bir sorundur.

Türkçenin felsefe dili olması konusundaki bir başka biçimsel sorun, cümle yapısı ile ilgilidir. Batı dillerinde, örneğin İngilizce ve Almancada özne ve yüklem peş peşe gelir, birbirinden ayrılmaz. Özne ve yüklemden sonra yan cümle, ilgi ve açıklama cümleleri getirerek düşünceleri aynı cümlenin akışı içinde sıralamak mümkündür. Türkçede bu tür bir yapı yoktur. Normal gramer kurallarına göre özne başta, yüklem sondadır; bu yapı yazan ya da konuşan kişiyi daha kısa cümleler kurmaya zorlar gibi görünmektedir. Ancak şu da düşünülebilir: Bir düşünce yapısal nedenlerden dolayı cümle içinde açıklayıcı bir yan cümle olarak ifade bulamıyorsa, ana cümlenin ardında bağımsız bir cümle olarak da yer alabilir. Bu yapısal durumun, felsefî düşüncenin önünde bir engel teşkil edebileceğini düşünmemek gerekir. Aksine, düşüncenin, ana cümle, yan cümle, ilgi cümleleri olarak iç içe geçen cümlelerden ziyade, peş peşe sıralanan cümleler şeklinde mantıksal bir akış, ahenk, düzen ve bütünlük içinde ifadesine imkân tanır. Türkçenin yapısal mantığı, cümlelerin bir ana cümle içinde toplanması yerine, bir metnin bütünlüğü ve tutarlılığı içinde bir araya getirilmesini ister. Buna "insicamlı yapı" diyebiliriz. İnsicamlı dilsel yapıda cümleler, bir zincirin halkaları gibi birbirine organik bir bağla tutunarak metinsel bütünlüğü meydana getirirler. Bu yapı içinde, her cümle kendi içinde gramatik açıdan bir bütündür, ancak anlamca kendisinden öncekine ve sonrakine, nihayetinde metinsel bütünlüğe bağlıdır. Burada zikredilmesi gereken bir başka husus da şudur: Türkçenin de kendi biçimsel mantığı içinde açıklama cümleleri, yan cümleleri vardır. İsim fiillerle, sıfat fiillerle, zarf fiillerle, mastarlarla, izah cümlesi ve yan cümle yerine geçebilecek, birçok cümleyi kendi içinde barındıracak uzun cümleler kurmak mümkündür. Ama eğer açıklama cümlesi çok gerekliyse, bunu parantez veya çizgi içinde verme imkânı da vardır. Türkçenin cümle yapısının felsefî düşünceyi engellediğini söylemek ciddi bir iddia olarak görünmüyor. Kaldı ki, felsefe yapmanın uzun ve bileşik cümlelerle konuşmak gibi bir koşulu da yoktur. Türkçenin yapısı, anlamı bir cümle içinde dağıtmak yerine, metinsel bir bütünlük içinde toplamaya, bu şekilde düşünceyi sistematize etmeye imkân tanır. Türkçenin mantığı, düşünce yolunda adım adım yürümeye uygun bir yapıdadır.

Bir dildeki ifade gücü kuşkusuz o dilde düşünmeyi kolaylaştırır, bir dilin düşünme potansiyeli o dille felsefe ve edebiyat yapmanın imkânını oluşturur. Eğer Türkçenin ifade imkânları Platon'u Aristoteles'i, Kant'ı yeniden üretmeye uygun bir yapıdaysa, bu durum, çevrilen felsefelerin aslında yaklaşık olarak da olsa Türkçede de üretilebileceği anlamına gelir. Bir felsefe dili olması açısından Türkçenin imkânlarını en fazla yoklayan kişilerden biri olan Ömer Naci Soykan, "Türkçenin Felsefe Yolları" başlıklı seri makalelerinin ilkinde, Türkçenin kendine özgülük alanından pay alabilen en az bir felsefe yolunun olabileceğini söyler. Ona göre, Türkçenin kendine özgü, matematiksel ve mantıksal bir yapısı vardır. Cümle yapısındaki esneklik, bir ifadeyi farklı dizilimlerle vermeye imkân tanır. Özneyi sona da alsak başa da tümleç ortada da olsa sonda da, anlam değişmez; cümle her bir defasında anlaşılabilir bir nitelikte ortaya çıkar. Soykan, Türkçenin "modüler dil" olma özelliğine dikkat çektiği söz konusu çalışmasında, bir cümlenin 120 farklı şekilde kurulabileceğini gösterir. Türkçe bu esnek cümle yapısı ve geniş ifade imkânıyla, aynı düşüncenin farklı şekillerde dile getirilmesine izin veren bir yapıdadır (Soykan, 2003a: 85, 87).

3. Türkçenin İçeriksel İmkânları

Dilin içeriksel imkânları derken öncelikle anlam zenginliğini, çağrışım gücünü, bu dilde yazılmış eserleri anlamak gerekir. Platon, *Kyratilos* diyaloğunda "var olan bir şeyin var, yok olan bir şeyin yok olduğunu söylemek doğrudur" der (Platon, 1989: 12). Aristoteles, hakikati, ifade ve gerçeklik arasındaki "uygunluk" olarak tanımlar. Ortaçağ'da kavramların gerçeklikten önce mi (*ante rem*), gerçekliğin içinde mi (*in re*), yoksa gerçeklikten sonra mı (*post rem*) geldiği konusu tartışılır (Gökberk, 1985: 163, 164). Bu tartışma üzerinden bir dünya, evren, bilgi, varoluş tasarımı ortaya çıkar. Wittgenstein, dilin sınırı ile dünyanın sınırı arasında koşutluk görürken (Wittgenstein, 1961: 114) ya da ikinci dönem felsefesinde olduğu gibi dilin anlamını gündelik dildeki kullanımı ile kavramaya çalışırken, dilin anlamı ile varoluş arasında ilgi kurar. Heidegger, dili, "varlığın evi" (*das Haus des Seins*)" (Heidegger, 1950: 286) olarak tanımlayıp anlam boyutunu, "varlığın kendi kendini konuşması" olayını dil ile belirlerken, dilin genel anlamda varlığı, özel anlamda gerçekliği anlamlandırdığı, onun anlamını oluşturduğu hususu üzerinde durur. Bu ifade, ihtiva ettiği mana ve espri yanında şöyle bir kuşku ortaya koymaya imkân da verir: Dil gerçekten varlığın evi midir yoksa onun zindanı mı? Hangi durumda evi, hangi durumda zindanı? Bu tereddüt, Herakleitos'un,

"dilin gerçekliği sınırladığı" yönündeki ifadesinden bu yana, dil ve gerçeklik bağıntısında öne çıkan önemli sorunlardan birini oluşturur.

Türkçe, öncelikle kuramsal değil, pratik ağırlıklı bir dildir. Onun temelinde gündelik anlam ilişkileri vardır. Bir felsefe dili olarak, kendi imkânını, gramer yapısından çok bu pratik ilgiden alır. Soykan konuyu şu şekilde dile getirir: "Bizim günlük dilimizden başka bir dilimiz yoktur. Kavramlarımız daima bu dilden oluşmuştur (Soykan, 2003b: 69)." Dolayısıyla Türkçenin mantığı gerçeklikle ilişki içinde oluşmuştur. Bu mantık içinde üstü örtük bir "uygunluk" teorisi saklıdır. "Gerçeği söylemek", "hakikati söylemek"tir, "doğruyu söylemek"tir; Platon'un yukarıda verdiğimiz ifadesiyle söyleyecek olursak, "olan bir şeyin olduğunu, olmayan bir şeyin olmadığını" söylemektir. "Yalan söylemek", olmayan bir şeyin olduğunu, olan bir şeyin ise olmadığını söylemektir. Bu, insanın tanıklığına, algılama biçimine aykırı bir tutumdur. Doğruluk, gerçekliğin doğru algılanmasında ortaya çıkar. Türkçe, "sağduyulu" bir dildir. Derin metafizik algıları olmasına karşın somut olana, gerçekliğe yaslanma eğilimi taşır. Gerçekliğin düzenini tahrif etmez. Dil ve gerçeklik arasındaki bağı kurarken, her zaman sağduyulu bir tutum sergiler; bir başka deyişle var olanın olmadığını veya olmayan bir şeyin var olduğunu söylemez. Türkçenin doğası ile gerçekliğin doğası arasında bir uygunluk, bir örtüşme vardır. Türkçe, kendi mantığını, gerçekliğin düzeninden alır.

Dilin içindeki metafizik ve dinî unsurlar, Türkçenin soyut kavrayış düzeyini oluşturur. Yine de bu durum bir gerçeklik zemini içinde temelini bulur. İnanma olayı, her zaman bireysel bir düzlemde ortaya çıkar. Bu nedenle bireyin inanması, bizzat inanma hadisesi olarak bir gerçekliği ifade eder. Türkçe, dinsel gerçekliği, bireyin varoluşu üzerinden gösterir. *Deli Dumrul* hikâyesinde, Türkçenin zihniyet yapısına işaret eden, gerçekçi özellikler vardır.[4] Kişinin kendi ölümü sorunu, çağdaş felsefede olduğu gibi derin bir problematik oluşturarak onu, yakın çevresi ve Tanrı ile karşılaştırır. Bu noktada dil ve gerçeklik bağıntısının çok somut, kaba ve ham bir varoluş gerçekliğinden birden derin bir metafizik algılama biçimine, ama yine de gerçeklik duygusunu tahrif etmeden geçişine tanık oluruz. Bu nedenle, Türkçe, kendisi ile varlığın ve gerçekliğin doğası üzerine konuşulabilecek bir dildir. O, gerçekliğin ifadesine ve anlaşılmasına olanak sağlar.

Dilin asıl felsefî düşünme gücü, o dilin düşünce ve edebiyat geleneğinde, toplumsal yaşam tarzında ortaya çıkar. Kelimelerin tarihleri, içerikleri, anlam durumları, edebiyat ve düşünce eserlerinde ortaya çıkar. Bir dildeki en büyük felsefî zenginlik, o dilde din, bilim, felsefe ve sanat eserleri yoluyla kavramsal bir yapının ortaya çıkmış olmasıdır. Türkçenin en büyük imkânlarından biri bir şiir dili olarak gelişmesi, incelmesi ve ifade gücü kazanmasıdır. Türkçenin içinde bulunan zengin sözlü gelenek unsurları, tecrübenin yoğunlaşmış ifadeleri olarak bir zenginliktir. Bütün bu birikimler sonucunda, Türkçe, varlık, bilgi, zaman ve insan anlayışı konusundaki birikimi ile felsefe için bir imkân oluşturabilir. Grek dünyasına baktığımızda, buradaki aydınlanmayı, mitolojilerin, kozmogonilerin, inanış biçimlerinin, edebî gelişmelerin, yaşam biçimlerinin öncelediğini görürüz. Arapça ile yapılan felsefelerden önce de Arap dilinde güçlü bir şiir geleneği vardı. Şiir yoluyla işlenen dil, felsefe metinlerinin çevirileri ile felsefî bir nitelik kazanmıştır. İslam felsefesi, bu felsefî dil zemininde ortaya çıkabilmiştir. Felsefe ve sanatta bir atılım ortaya koyabilmek için, bir toplumun önce kendi sosyal, kültürel ve zihinsel dünyasını geliştirmiş ve genişletmiş olması gerekir. Eğitimsizlik ve bağnazlık içinde kilitlenmiş zihinsel yapılardan, gelişmemiş sosyal yaşam biçimlerinden felsefî, sanatsal ve bilimsel atılımlar beklemek yanlış olur. Dil, yaşanarak, düşünerek zenginleşir. Eğitimle, edebiyatla, mantıkla zenginleşir. Derin sezgilerle zenginleşir. Bu zenginleşmeye her bir bireyin, özellikle de filozofların, şairlerin, edebiyatçıların ve din adamlarının katkısı vardır.

Şu bir gerçek ki, Türkçe, yüz yıllar boyunca işlene işlene bir göçebe dili olmaktan çıkıp bir kültür dili hâline gelmiştir. Bunda toprağa bağlanmanın, şehirleşmenin, eğitimin, çevirilerin ve edebiyatın önemli payı vardır. Ama en önemli katkı, Türklerin Müslüman oluşuyla birlikte İslam dininden ve Arapçadan gelmiştir. Türkçe, bu yolla, Deli Dumrul hikâyesindeki metafizik dönüşümde olduğu gibi, tek Tanrı inancı çerçevesinde soyut bir düşünme gücü elde etmiş, "Varlık kavramı"nı genel, kapsayıcı ve tözsel bir şekilde düşünebilme yetisi kazanmıştır. Buna, Arapçanın, özellikle *Beytül Hikme* ile başlayan çeviri ve telif geleneğinde, felsefî bir dil olarak kazandığı deneyimin Türkçeye aktarılması ve Türkçe tarafından

[4] "Delü Dumrul aydur: Mere al kanatlu Azra'il sen-misin didi. Evet menem didi. Bu yahşı yigitlerün canını sen-mi alursın didi. Evet men aluram didi. Delü Dumrul aydur: Mere kapuçılar kapuyı kapan didi. Mere "Azra'il men seni gin yirde ister-idüm, tar yirde eyü elüme girdün ola-mı didi. Men seni öldüreyim, yahşı yiğidün canın kurtarayım didi. Kara kılıcın sıyırdı, eline aldı. Azra'ile çalmağa hamle kıldı. Azra'il bir güvercin oldı, pencereden uçdı gitdi" (Ergin, 1958: 179).

özümsenmesi hususunu da ekleyebiliriz. Arapçanın felsefe deneyimi, gerek kavram, gerekse sorun temelinde, Türkçe üzerinde olumlu katkılar yapmıştır. Bugün Türkçede yapılan felsefî çalışmalarının, kendilerini bir noktada İslam felsefesine refere etme ihtiyacı hissetmeleri, bu özümseme ve deneyim aktarımının bir sonucudur.

Bilindiği üzere, yaklaşık bin yıl süren Ortaçağ boyunca, Avrupa toplumlarında düşünce ve edebiyat dili olarak Latince kullanılmış, ancak Rönesans'tan sonra ulusal dillere geçiş yapılabilmiştir. Benzer şekilde İslam dünyasında da kültür dili olarak Arapça kullanılmış; felsefî, bilimsel, akademik ve dinî eserler Arapça, kısmen de Farsça ile yazılmıştır. Bir dilin, kültür dili olarak ortaya çıkması demek, faklı dillerin konuşulduğu, farklı ulusların yaşadığı, farklı tarihsel deneyimlerin, gelenek ve inanışların harmanlandığı bir coğrafyada yürürlükte olması; giderek bir din, edebiyat, felsefe ve bilim dili hâline dönüşmesi demektir. Arapça, bu niteliğe sahip bir dildir. Türkçe de özellikle Osmanlıca deneyiminde olduğu üzere, bir kültür dili olarak Arapçanın, Farsçanın ve temas hâlinde olduğu diğer dillerin tecrübesini kendisine katabilmiştir. Bu onun bir "imparatorluk dili" olmasının gereğidir (Bkz. Banarlı, 1988: 121).

Bir felsefî tutum, kendisini varlık (*ontoloji*), bilgi (*epistemoloji*) ve değerler (*etik-estetik*) konusunda ortaya koyar. Şu hâlde bir dilin felsefe yapma imkânı o dilin varlık, bilgi ve değerler alanındaki birikimi ile doğrudan ilgilidir.

3.1. Temel Kavramlar: Necati Öner'in ifadesiyle, dil varlığa nüfuz etme, varlığı kavrama gücüdür. Varlık, ancak kendisiyle uygun bir dille konuşulduğunda kendini ifşa etmeye başlar. Her dilin olduğu gibi Türkçenin de bir "varlık" anlayışı vardır. "Var-lık", var olma durumunu ifade eder.[5] Onunla yakın anlama gelen "mevcudat", "mahlûkat" gibi kavramlar da vardır. Mevcut olma, "var-durma" hâlidir. Sürüp gütme, varlığın, var olmanın içeriğinde vardır. Var olan, var olmamaya başladığında kendi özünü yitirir. "Duran", "Durmuş" gibi isimler, "var-durma"ya duyulan özlemi dile getirir. Durmanın karşıtı olarak "durmama", gitmek, göç etmek, yok olmak, sönmek, ölmek anlamlarına da gelir. Deli Dumrul, Azrail'i tanımadığı için, "ölümlülük" halinden habersizdir; kimi genç, kimi ihtiyar insanların göçüp gitmesi kendisine dokunur. "Var-durmak", onun zihninde ölüm gerçeği ile aydınlanır. Böylece, yeryüzündeki varoluşun, sonlu ve sınırlı olduğu bilincine ulaşır. Gerçek "var-duran", Tanrı'dır. O, zorunlu varlıktır, olmaması düşünülemez. Mezar taşlarına yazılması adet olan "Bâki olan O'dur" (*Hüve'l Bâkî*) ifadesi, hayatı, ölümü ve sonsuzluğu aydınlatan bir ifadedir. Mezar, insan bâki olmadığı için vardır, hastalık insan bâki olmadığı için vardır, ölüm insan bâki olmadığı için vardır; insan, ebedi olarak "var-duran" bir varlık değildir. Varlığın bu daralma noktasında, sonsuzluk inancı, bir ışıma olarak, bir başka boyuttaki "var-durma"yı aydınlatır, sonsuzluk kapısını aralar. Ancak sonsuzluğa ulaşıp Tanrı'nın varlığında sonsuzlaşabilmek için de dünyanın "dar kapı"sından geçmek gerekir.

Dillerdeki soyut düşünme gücünün en çok işlevsel hâle geldiği alan, varlık alanıdır. Varlık, hemen ilk anda soyut bir düşünme tutumu ister bizden. Varlık, herhangi bir var olan değil, her var olanın kendisine katıldığı, kendisinden pay aldığı bir bütünlüktür. Varlık derken, tek tek nesnelerin, tek tek bilinçlerin içine katıldığı bir bütünlüğün düşünülmesi söz konusudur. Var olanın "var-durmak"tan nasıl pay aldığı, ona nasıl katıldığı, onun varlık niteliğini oluşturur. "Zorunlu-varlık", "mümkün-varlık" gibi, Türkçenin birikimi içindeki kimi tasnifler, varlığı belirli bir kozmolojik anlayış içinde ele almaya imkân verir. Varlık konusundaki bu tasnif, bir epistemoloji, bir bilim anlayışı türetilebilmesine de kolaylık sağlar. Olanaklı varlık, değişken yapısıyla, pozitif bilimlerin alanına işaret eder. Zorunlu varlık gibi bir tasnif ontoloji, metafizik, insan felsefesi, etik, estetik konusunda esin kaynağı olabilir. Tanrı'nın var olanlarla ilişkisi, felsefî bir nitelik gösterir. Maddi ve manevi varlıkların varlık hiyerarşisi içindeki mertebeleri de öyledir. Türkçenin bu imkânı, felsefî düşünüş potansiyelini ve kapasitesini yansıtması açısından önemlidir. Bu ifade gücü, onun bir "üst-dil" olabilme kapasitesini gösterir. Türkçenin, maddi ve manevi varlık alanlarını kolaylıkla ifade edebilecek bir söz dağarcığına, bu yönde bir tarih ve geleneğe sahip olması, onu kısır bir dil olmaktan kurtarır. Kazandırdığı soyut ve sistematik düşünebilme yetisi ile *theoria* (nazariye)'ya imkân tanır.

Türkçede "an" merkezli bir zaman kavrayışı vardır. Bu anlayış, zamanı sonlu ve sırlı bir varoluş hâli olarak öne çıkarır. Zaman, daha çok varoluşsal zamandır; bu nedenle vurgu gelip geçicilik üzerindedir.

---

[5] Varlık kavramı üzerinde felsefî ve etimolojik bir irdeleme için bkz. Ömer Naci Soykan, "Türkçenin Varlık, Uzam-Zaman Kavrayışları Üstüne Bir Deneme", *Bizim Külliye Dergisi*, yıl: 2010, sayı: 46, s. 20-25. Burada Önay Sözer'in, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü Tarafından 24-26 Mart 2010 tarihleri arasında düzenlenen *Türkiye'de Felsefenin Geleneği ve Geleceği* Sempozyumunda sunumunu yaptığı "Dilin Olanakları Açısından Felsefî Düşünme ve Kavram" başlıklı bildirisini de anmak gerekir.

Sözlü gelenekte, halk şiirinde, ama aynı zamanda dilin en saf bir şekilde işlendiği divan şiirinde de zamanın "gelimli gidimli" olma özelliği üzerinde durulur. *Dede Korkut Hikâyeleri*'nde, *"Gelimlü gidimlü dünya / Şon uçı ölümlü dünya"* sözü, eğitici ve insan varoluşunu aydınlatıcı bir öz ifade olarak sık sık yinelenir (Ergin, 5). Yunus Emre'de de hayat denilen şey, bir "görünme", bir "göz açıp yumma"dır (Yunus Emre, 1972: 48); kişi bir an görünür dünyada, sonra hiç yaşamamış gibi olur. İnsan, kendini, kendi sonlu varlığı içinde, hep sınırlı bir zaman içinde algılar. Bu zaman anlayışı, daha çok gözün açılıp kapanması metaforuyla "an" üzerinde yoğunlaşır. Bu zaman anlayışı sonlu ve sınırlı bir varlık anlayışıdır. "Yaratılış" sözcüğü de bir başlangıcı vurgular. "Ölüm", "kıyamet" gibi sözcükler, sonluluğu, bununla birlikte farklı bir varoluş boyutuna gerçek sonsuzlaşmayı da ifade eder. Ezel ve ebet, varlık anlayışı çerçevesinde "Mutlak Varlık"a aittir. Varoluşsal zaman, anla, yani gelip geçicilik özelliği ile sınırlıdır. Bu zaman anlayışı, baştan sona bir insan felsefesi ve etik çerçevede ortaya çıkar; bu nedenle etik bir tutum olarak "fanilik bilinci" içinde yaşamayı öngörür. Öte yandan, Türkçenin yine Arapçadan kazandığı deneyimle, "dehr" sözcüğü, başı ve sonu olamayan zaman tasarımıyla materyalist bir dünya görüşüne olanak sağlar.

Türkçenin bir varlık ve zaman tasarımı, buradan türeyen bir insan, ahlâk, toplum ve siyaset anlayışı vardır. Bu anlayış, sonlu ve sınırlı varlığı ile "insan gerçeğini" çıkış ve varış noktası hâline getirir. Türkçe, en büyük yeterlilik ve felsefî yatkınlığını insan ve ahlâk felsefesi alanında gösterir. Bunun çeşitli nedenleri olabilir: (1) Halkımız yaşantı ve deneyimlerini sözlü gelenek öğelerinde yoğunlaştırmış, bu şekilde ortak bir bilinç oluşturmuş, (2) Edebiyatta, yüzyıllar boyu ortaya konulan ürünler ile insan gerçekliğinin anlaşılması konusunda önemli bir birikim sağlamıştır. (3) Tasavvuf ve benzeri dinî tecrübeler, bu tecrübelerin halk ve divan edebiyatında ifade bulması, "insan" fikrinin zenginleşmesine katkı sağlamıştır. Şeyh Galib'in *"Hoşça bak zâtına kim zübde-i âlemsin sen / Merdüm-i dîde-i ekvân olan âdemsin sen"* beyiti, Yunus'tan Mevlâna'ya, insan gönlünü "Kâbe" olarak görme eğilimini özetler niteliktedir (Bkz. Yunus Emre, 1972: 149, Mevlâna, 1985: 252). Bu algılayış biçiminde insan hakkı, ihlal edilmesi hâlinde telafisi mümkün olmayan bir durum olarak görülmüştür. İnsanın değeri, saygınlığı, Türkçenin dünya görüşünün şekillenmesinde önemli rol oynar. "Fanilik" duygusu, "yaşamın bir kereliği" anlayışı, insanı değerli, saygın bir konuma getirir.

Öte yandan, "insan" sözcüğü, etimolojik çağrışım ve türevleri ile "ünsiyet"e, "alışmaya", "uyum sağlamaya" da atıfta bulunur. Türkçenin ifade imkânları arasına sığdırılıveren, "atın nalı ile mıhı arasında yaşama" deyişi, insandaki büyük uyum sağlama yetisine atıfta bulunur. Buna göre, insan, varoluşu içinde, birbirinden çok farklı varoluş durumlarına alışabilecek, uyum sağlayabilecek bir şekilde yaratılmıştır. Bu yaratılış biçimi, kendi varoluş serüveni içinde birçok safhadan geçmesi gerektiğini de gösterir. Çocukluktan ergenliğe, ergenlikten olgunluğa, olgunluktan ihtiyarlığa, insan, farkında olmadan bir dizi uyum evresinden geçer. Bu uyum evrelerinin içinde büyük sevinçler olabileceği gibi derin acılar da vardır. İnsan, varoluşun bu sınır duruları arasında gezinirken, kendi doğasında, kendi insanlığında gizli olan tanımla "alışamam" dediklerine de alışır. "Alışan", "uyum sağlayan" anlamında "insan"ın dünyaya uyumu, acılara intibak etmeyi, giderek deneyim anlamında "özümseme"yi ve duyarsızlaşma anlamında "unutuş"u da simgeler.

3.2. Türkçenin çeviri hareketleri ile kazandığı ifade imkânları: Çeviri hareketleri, bir dildeki felsefî ifade imkânlarının gelişmesi açısından önemlidir. Bir dilin felsefe dili olabilmesi için nasıl işlenebileceği sorusu, Abbasiler döneminde, Bağdat'ta, *Beytül Hikme*'de yaşanan tecrübelerle cevaplandırılabilir. Başlıca bir şiir dili olan Arapça, yapılan çeviriler, yazılan şerh ve haşiyelerle felsefî bir nitelik kazanmış, bu şekilde kendisiyle bilim ve felsefe yapılabilen bir dil hâline gelmiş; bu çaba çok geçmeden Kindi, Cabir, Farabi, Razi, İbn Sina, Sühreverdi, İbn Miskeveyh, İbn Rüşt gibi filozof ve bilginlerle meyvesini vermiştir.

Her çeviri hareketi anlamı hedef dilde yeniden kurmayı amaçlar. Çeviri, hedef dilin ifade imkânlarını genişletmek demektir. Bu açıdan bakıldığında Türkçenin ifade imkânları, yaklaşık iki yüz yıldan beri yapılmakta olan felsefî-edebî çevirilerle oldukça zenginleşmiş, felsefe dili olma yolunda önemli kazanımlar elde etmiştir. Türkçe, bugün bir felsefe dili olarak geldiği noktada, Platon'dan, Aristoteles'e, Descartes'ten, Spinoza'ya, Hume'dan, Locke'a, Kant'tan Hegel'e, Heidegger'den Sartre'a pek çok filozofun temel eserlerini karşılayabilmiş, onları kendi ifade imkânları içinde yeniden üretebilmiştir. Çeviri hareketleri ile elde edilen bu birikimin, ileriki zamanlarda telif eserlere dönüşmesi beklenebilir.

Sonuç

Felsefî bilgi, bilimsel bilgiden pek çok yönden ayrılır. Sözgelimi; (1) Felsefî bilgi bir kültür ortamına özgü unsurları içerir. Burada dilin, dinin, tarihin ve geleneğin imkânları bulunur. Felsefe, özgün sorunlarını buradan türetir. Burası felsefenin zeminidir. Bu zemini kaybeden bir felsefî çaba, kendi gerekçesini,

anlamını ve dünyadaki karşılığını kaybeder. (2) Felsefî bilgi filozofun kendine özgü bakış, duyuş ve algılayış biçimini içerir. Bu da filozofun sanatkârlığını, maharetini, yaratıcılığını sergilediği bir alandır. Filozof burada dille, sözcüklerle, imgelerle, metaforlarla, öne çıkardığı kavramlarla kendine özgü bir felsefe dili ortaya koyar. (3) Nihayetinde felsefî bilgi, kendinde "felsefe olma" bilincini taşır. Felsefe hep bu bilinçten hareket eder, bu bilince döner. Bu bilinç, dinle, bilimle, kültürle, sanatla beslenir. Ancak bir ideoloji, bir bilim, bir inanış biçimi olma eğilimi güttüğünde, kendine yabancılaşır, kendinden uzaklaşır. Burada felsefenin tarihine, kavramsal yapısına ve tekniğine ilişkin bilgi ve bilinç yer alır. Bu alan da felsefe geleneği alanıdır. Filozoflar, kavramlarını, görüşlerini, sorunlarını oluştururken, felsefe geleneğinden yararlanırlar; sorun, kavram ve çözümlerini bu gelenek içinde ifade ederler. Felsefe ortamımızın, sahih bir zemine kavuşabilmek için henüz bu üç unsurla yeterli bir temas kurduğu söylenemez. Bu nedenle kendi yaşam dünyası ve kültür ortamında yeterli bir karşılığı yoktur; bir sorundan ve zeminden yoksundur.

Her felsefe, bir dilin felsefesidir; bir dile ait felsefedir. Bir dilin sahip olduğu felsefî ifade gücü, filozof, edebiyatçı, şair, din ve bilim adamlarının eserlerinde kendini sergiler. Ama o dilin felsefesini, dünya görüşünü oluşturan, o dille kendilerini, evreni ve hayatı anlamlandıran halkın bu otantik katkılarını da unutmamak gerekir; zira dili yaşayan ve yaşatan onlardır. Türkçenin ihtiva ettiği felsefî ifade imkânı, kendisini konuşan halkların oluşturduğu anonim bir imkândır. Bu noktada felsefe, dilden sözlü geleneğe doğru hareket eder. Her dilin içinden bir zihniyet bakar. Dilin içindeki zihniyet, o dili konuşan halkın zihniyetidir. Türkçe de varlığa, insana, dünyaya kendisini konuşan ve işleyen insanların zihniyeti ile bakar. Eğer "İngiliz felsefesi", "Fransız felsefesi", "Alman felsefesi", "İtalyan felsefesi", "İspanyol felsefesi" gibi bir "Türk felsefesi"nden söz edilecekse, Türkçe, bu adlandırmanın en önemli gerekçesini oluşturacaktır. Dil, her zaman biyolojiden çok zihniyeti, fizikten çok ruhu, dıştan çok içi ifade eder. Dil bir zihniyettir, bir dünya görüşüdür, bir düşünme ve algılama biçimidir. Dünyanın ve hayatın, her dilde farklı bir resmi vardır. "Türk felsefesi" ifadesi de biyolojik bir unsurda değil, duruma göre pek çok kültürden, farklı dil yapılarından katkılar alan, farklı duyuş ve algılayış biçimleriyle kendini zenginleştiren Türkçede kaynağını bulur. İngilizcenin, Fransızcanın, Almancanın olduğu gibi, Türkçenin de bir kültür dili olarak kullanım alanı etnik bir tanımla sınırlı değildir; onu köken olarak Türk olmayan kişiler de kullanıp kendisiyle düşünce ve sanat eserleri üretebilirler. Türk felsefesinin imkânı olarak görebileceğimiz Türkçe, bir kültür dili olarak alındığında Türk felsefesi ifadesi de gerekçesine kavuşmuş olur. Bu durumda "Türk felsefesi" ile "Türkçe felsefe" özdeşleşir; gerektiğinde birbirinin yerine kullanılabilir hâle gelirler.

Hiçbir dil birdenbire ortaya çıkmaz, birdenbire gelişmez, birdenbire felsefî bir ifade gücü kazanmaz. Dildeki derinlik, yüzyılların, binyılların birikimi ile sağlanır. Türkçenin felsefe yapma imkânları da doğrudan farklı söz dizimlerine uygun oluşunda değil daha çok sahip olduğu tarihsel ve kültürel deneyimlerdedir. Bir dilin felsefe yapmadaki en büyük imkânı, yine kendisiyle yapılmış olan felsefelerdir. 1300'lü yıllarda, Yunus Emre gibi bir halk şairinin derin duyuşlarla söyleyebilmesinin imkânı, kişisel yaratıcılık kadar Türkçede de bulunmaktadır. Buradan şöyle bir sonuç çıkarılabilir: Türkçe, bireysel tutumlar sergilenebildiğinde, bir dil olarak derin düşünme ve sanatsal yaratıcılığa uygun bir yapıdadır. Yunus Emre, Türkçenin sahip olduğu duyuş ve düşünüş gücünün örneğidir; "olabilirliğin" işareti, "imkân"ın kanıtıdır. Türkçe, ilişkide olduğu pek çok dilden ifade imkânlarını güçlendirecek katkılar almış, böylece bir kültür ve uygarlık dili hâline gelebilmiştir. Bu durum onun bir imparatorluk dili olmasının gereğidir. Türkçenin sahip olduğu bu imkân ve potansiyel, yeniden keşfedilmesi gereken bir şeydir.

Felsefe yapmak, çeviri yapmak değildir. Felsefe yapmak, öncelikle bir dilin imkânlarını yaratıcı bir şekilde kullanmak, bir dilin ifade imkânları içinde özgün ve yaratıcı olabilmektir. Türkçeyle felsefe yapmak da Türkçenin anlam ve ifade imkânlarını kullanan bir çaba ile olacaktır. Türkçe, kendisiyle felsefe yapmak isteyenler için bir engel değil, biçim ve içerik açısından bir imkândır. Felsefe yapmak, kendi ortamına, kendi kültür atmosferine bağlı bir etkinliktir. Her felsefe faaliyeti, bir uygarlık üzerinde, bir uygarlığın birikimlerinden hareketle ortaya çıkar. Felsefe yapmak, özgün bir zeminde bulunmayı, özgün bir zeminden hareket etmeyi gerektirir. Dilin işlevi, yalnız kendi toplumunun değil, kendi uygarlık dairesinin birikimlerini de düşünme faaliyetine taşır. Bir dil, kendi uygarlık dairesinin tecrübelerini, ifade imkânlarını, düşünüş yollarını kendine kattığı, bu anlamı yaşattığı oranda zenginleşir, felsefe yapmaya uygun hâle gelir. Bu anlamda Türkçenin başta Arapça ve Farsçadan aldığı katkılar, bir fakirleşmeyi ve bozulmayı değil, aksine felsefe yapma yolunda gelişmeyi, zenginleşmeyi ve çoğalmayı ifade eder. Dilin uygarlık düzeyinde ifade bulması, kısa süreli değil, asırlar boyu süren bir "yaşantıyı" gerekli kılar.

Anlam, sözün bendeki, benim dünyamdaki karşılığıdır. Felsefenin anlamı da onun bendeki karşılığıdır. Ben, kendimde karşılığı olan bir felsefe tutumu sergilediğimde, söylem biçimim bir içeriğe

kavuşur. Felsefenin bendeki karşılığı da en açık şekilde benim konuştuğum dildedir. Felsefe, benim dilimde konuşmaya başladığında, benim felsefem olur. Benim dünyamda karşılık bulmayan bir felsefe açık, anlamlı ve anlaşılır olmaz. Felsefenin benim dilime aktarılmış olması, benim dilimin o felsefeyi özümsediği, içselleştirdiği, kendi varoluş dünyasına kattığı anlamına gelmez. Türkçenin felsefe gücü, gerçekte bu dilin kendi imkânları kullanıldığında ortaya çıkacak, felsefeye özgün ve kalıcı katkılar sunabilecektir. Türkçenin dil imkânları kullanıldığında, daha özgün bir felsefe dili türetilebileceğini söylemek mümkündür. Özgün felsefî çaba, bir dilin kendi anlam ve ifade imkânları içinde gizlidir.

Türkçenin felsefe yapma konusundaki en büyük sorunu, ifade imkânlarındaki eksiklik ve sınırlılık değil, bu imkânları arayacak, deneyecek, kullanacak ve geliştirecek, onu diğer dillerde yapılan felsefelerle kaynaştıracak çabalardan yoksun oluşudur. Hiçbir dil kendiliğinden, kendi doğal gelişim süreci içinde felsefî bir dil haline gelmez. Zira felsefî dil, kurulan, oluşturulan, yapılan bir dildir. Ona felsefî dil olma özelliğini kazandıran şey, kendisiyle yapılan felsefelerdir. Bir dilde ne kadar çok felsefî çalışma yapılırsa, o kadar felsefî bir derinlik, yeterlilik ve ifade imkânı kazanır. Kendini tümüyle Batı felsefesinin bir uzantısı olarak kurmak isteyen bir felsefî çaba, akademik ilginin ötesine geçmez, kendi dilinin sahih imkânlarından yeterli derecede yararlanmış sayılmaz. Özgün bir felsefî çaba, kendi yaşam dünyasının verilerinden yararlanmayı bilir. Bir dilin felsefe yapma imkânı, o dilde açılmış felsefe yollarında, üretilmiş felsefelerde bulunur. Türkçe de en büyük felsefe imkânını, ifade imkânlarını deneyen yaratıcı çabalarda ve bu dilde yapılmış felsefelerde bulunur. "Bizde felsefe yoktur" ifadesi, geçmişe yönelik bir suçlamadır. Bu belki rahatlatıcı bir ifade gibi görünebilir; ama unutulmamalı ki bugün de yarının geçmişidir. "Geleneğimizde felsefe yoktur" ifadesi, bugün, burada yaşayan bireyleri felsefe yapma sorumluluğundan kurtarmaz. Şunu açıklıkla söyleyebiliriz: Türkçenin ifade imkânları içinde mutlaka bir söylem biçimi, kendisine uygun felsefe yolları vardır. Önemli olan, bu söylem biçimini ortaya çıkaracak çabalara girişebilmek, geleneğin kılcal damarlarını canlandıracak denemelerde bulunabilmektir. Dil bir enstrümandır, her enstrüman gibi o da kendisini kullananların yaratıcılığına ihtiyaç duyar. Kültürümüzdeki felsefî yetersizliği, Türkçenin yetersizliğine bağlamak kolaycılık olur; bu tutum kişisel yaratıcılık üzerinde varlık kazanmış olan felsefenin doğası ile bağdaşmaz. Daha on birinci yüzyılda Yusuf Has Hacib'i, on üçüncü yüzyılda Yunus Emre'yi çıkarabilen bir Türkçenin, kendisinden büyük filozoflar çıkarması da beklenirdi.

Her felsefe bir dil üzerinden ve bir dilin imkânları ile ortaya çıkar. Dil, bir dünya görüşüdür, bir zihniyet biçimidir. Bir varlık ve zaman algısıdır. Bir insan anlayışıdır, bir güzellik duygusudur. Bir yaşama bilgisidir. Dildeki potansiyel, felsefe yapma eylemine doğrudan katılır. Bir kültürün felsefe imkânı, o kültür dilinin ifade imkânlarında içerilmiş hâlde bulunur. Buradan hareketle söylersek, Türkiye'de felsefe yapmanın en önemli imkânlarından biri, Türkçedir; Türkçenin sahip olduğu birikim, potansiyel ve ifade imkânıdır. Türkçenin gramer ve dil yapısı anlamında felsefe yapma eylemine engel oluşturacağını düşünmemek gerekir. İçerik anlamında, ifade gücü ve kelime yapısı açısından da yeterli zenginliktedir. Aristoteles'i, Platon'u, Kant'ı, Heidegger'i kendi ifade imkânları arasına katabilmiş bir dil, kendisiyle özgün felsefeler de yapılabilecek bir dil demektir. Öyleyse sorun nedir? Sorun, Türkçede felsefe yapma geleneğinin canlı olmaması, bu yönde hayatiyeti olan bir kültür ve birikimin sağlanamamasıdır. Bu da kültürle, zihniyet biçimiyle, kişisel çaba ve yaratıcılıkla ilgili bir sorundur. Zira felsefe, toplumdan katkı alsa da toplum olarak yapılan bir etkinlik değildir; her adımda bireysel çaba ve yaratıcılığı gerektirir. Bu bireysel tecrübeler, dile ve kültüre bir katkı ve birikim olarak yansır. Bu noktada şunu söyleyebiliriz: Türkçenin, kendisiyle felsefe yapmak için, daha fazla ifade imkânına, daha farklı bir gramer yapısına değil, bir felsefe kültürü ve birikimi oluşturabilecek daha fazla özgün çabaya ihtiyacı vardır.

Sonuç olarak söylersek: Türkçenin felsefe imkânlarının ortaya çıkarılması, onun bir "laboratuvar dili", bir "yapay dil" hâline getirilmesiyle değil, tüm ifade imkânlarının tanınması, bilinmesi ve denenmesi ile gerçekleşebilir. Dil on yılda, yüz yılda oluşan bir aygıt olmadığı için, bir felsefe dili olarak Türkçede de bin yılların deneyiminin, tarih boyunca etkileşimde olduğu dillerin birikiminin, Doğu ve Batı kültürünü oluşturan dillerin katkısının bulunması gerekir. Ama öncelikle Türk topluluklarının konuştuğu farklı lehçe ve şivelerin katkılarının bulunması gerekir. Felsefe dili, kökü olan, sürekliliği olan, tarihi olan, birikimi olan bir dildir. Türkçenin felsefe imkânları, yüz yıl öncesiyle iletişim kurmakta zorlanan bir dil yapısıyla değil, yüzlerce yılın birikim ve deneyimi çerçevesinde düşünülmeli; Türkçe, bir felsefe dili olarak ancak o zaman kendi potansiyelini açık hâle getirebilir. Bunu söylemek, diğer hepsini söylemekten daha önemli görünüyor.

Kaynakça

Atalay, B. (1998). "*Divanı Lûgat-it-Türk* Nasıl Bir Kitaptır, Niçin Yazılmıştır?" *Divanı Lûgat-it –Türk*'te, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi.

Banarlı, N. S. (1988). *Türkçenin Sırları*. İstanbul: Kubbe Altı Yayınları.

Duralı, T (2006). "Felsefe-Bilime Ramak Kalmışken: Türklerin Düşünce Tarihi ve Felsefe Bilim", *Felsefe Bilim Nedir*'de. İstanbul: Dergâh Yayınları.

Ergin, M. (1958). *Dede Korkut Kitabı I*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Fuzûli, (1958). *Türkçe Divan*, Haz. Kenan Akyüz, Sedit Yüksel, Süheyl Beken, Müjgan Cunbur. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Gökalp, Z. (1977). *Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak*. İstanbul: Kadro Yayınları.

Gökalp, Z. (2008). *Türkçülüğün Esasları*. Ankara: Nilüfer yayıncılık.

Gökberk, M. (1985). *Felsefe Tarihi*. İstanbul: Remzi Yayınları.

Gürsoy, K. (2006). *Bir Felsefe Geleneğimiz Var mı?* İstanbul: Etkileşim Yayınları.

Heidegger, M. (1950). *Holzwege*. Frankfurt: Vittorio Klostermann**.**

Heidegger, M. (1967). *Sein und Zeit*. Tubingen: Max Niemeyer Verlag.

Hızır, N. (1985). *Bilimin Işığında Felsefe*. İstanbul: Adam Yayınları.

Kara, M. *Bir Felsefe Dili Kurmak*. İstanbul: Dergâh Yayınları.

Öner, N. (2009). *Görüşler*. Ankara: Beyaz Kule Yayınları.

Platon (1989). *Kratylos*. Çev. Suad Y. Baydur. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Rıza Tevfik (1330). *Mufassal Kamus-ı Felsefe*. İstanbul: Matbaa-i Amire.

Soykan, Ö. N. (2003a). *Arayışlar, Felsefe Konuşmaları – 1*. İstanbul: İnsancıl Yayınları.

Soykan, Ö. N. (2003b). *Arayışlar, Felsefe Konuşmaları 2*. İstanbul: İnsancıl Yayınları..

Soykan, Ö.N. (2010). Türkçenin Varlık, Uzam-Zaman Kavrayışları Üstüne Bir Deneme. *Bizim Külliye Dergisi*, 46, ss. 20-25.

Taşdelen, V. (2008). Felsefe Eğitimi: Bir Yaşantının Peşinde. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*. 40/2, ss. 277-294.

Taşdelen, V. (2011). Bir Felsefe Dili Olarak Türkçe, *Temrin*, 40, ss. 12-22.

Yûnus Emre (1972). *Dîvan* (Haz. Faruk K. Timurtaş). İstanbul: Tercüman Yayınları.

Wittgenstein, L. (1961). *Tractatus Logico-Philosophicus*. London: Routledge & Kegan Paul Press.

.